

VARGA JÁNOS KADARKÚTI FARAGÓPÁSZTOR

A magyar nép lelkületét sajátosan kifejező pásztor-művészetet az 1800-as évek elejétől számos tényező formálta.¹ A pásztorok világát alapvetően meghatározta a természettel való állandó együttélés. Faragásaik motívumvilágát is részben ebből az élményanyagból merítették. Formakultúrájuk a kortárs pásztorfaragások, illetve más művek hatása alatt is gazdagodott.²

Varga János faragópásztor élete nemcsak eseményekben bővelkedő, változatos sors, hanem képzeletvilágának gazdagságában is figyelemreméltó. 1888-ban a Somogy megyei Görgetegen született, 11 gyermekes családból. Apja, Varga István pásztor Lábodon szolgált 22 évig. Alkalmasszerűen maga is faragott háztassékot, kanalat, ostor nyelet. Görgetegről egy-két éves korában Horvátországba, Csömörcepusztára, majd Baziára kerültek. Itt kezdte – újévtől–Pünkösdig – öt hónapig tartó iskolai tanulmányait. A horvát iskola tanítóját „hallotta, de nem mindig értette”, s mikor az uraság felfogadta kanászbojtárnak, szívesen elszegődött. Megbízhatósága miatt rangos hely illette meg az uradalomban. Büszkén emlékezik kék posztóból ikészült gombos dolmányjára, fodros derekú, rozmaringgal kivarrt fehér ingére, a 6–12 szeles gatyára s oldalról varrott magyar csizmájára. Fehér gyapjú szűrjét a verőcei vásárban vette. Apja cifraszűrjére emlékezve később elmondta, hogy értéke akkor egy borjas tehén ára volt.³ Az iskolai évek hiányát az anya, Molnár Katalin „a bölcs, könyves asszony” pótolta. Híres volt gyógyító tudományáról. A faluból sokan fordultak hozzá. Varga János az anyjától hallottakat jól hasznosította az állatok gyógyításánál pásztor korában. Anyja vallásos hitben nevelte gyermekeit. Varga János megőrizte ennek folklorisztikailag is érdekes momentumait.⁴ Faragásairól beszélve gondolatait át, meg átszötte animisztikus hite, képzetei, amelyek meghatározói voltak témáinak, kifejezés módjának.

1909-ben Horvátországból rukkolt be a 10. huszárezredbe. A katonaság nehéz időszakában megjárta az orosz frontot, Szerbiát, Bukovinát, s a Piavét. 1918-ra ért haza. Kétszer nősült, 1912-ben Dénes Mária-t vette feleségül. Két fiú gyermekéből az egyik maradt életben. Elvált, majd 1919-ben új házasságot kötött

23. Varga János faragópásztor. – János Varga, Hirt und Holzschnitzer.

Haszonics Magdolnával. 1921-től 1928-ig Ótelekre szegődött, és végre beköltözhetett a körmendpusztai árendás házba. Ekkor hagyta abba a pásztorokodást is.

Tárgyainak leírása nem készülhetett a teljesség igényével, csupán a jelenleg fellelhető faragásai alapján. Munkái többsége magántulajdonban, a Rippl-Rónai Múzeum birtokában, illetve ismeretlen helyen van. Formáló készségének minden bizonnyal ezek a hagyományosabb változatai. Felkutatásuk további célunk.

Varga János legszívesebben a természetben, a szabad ég alatt faragott. „A csend és nyugalom a leg-

1. MALONYAY D., A magyar nép művészete. Bp. 1911. – MN I. 305–321. – MANGA J., AET 10 (1961) 100.
2. MANGA J., Magyar pásztorfaragások. Bp. 1972, 69.

3. KRESZ M., Magyar parasztviselet (1820–1867). Budapest 1956, 65, 100, 118, 195. (A továbbiakban: KRESZ 1956)
4. BALINT S., Karácsony, húsvét, pünkösöd. Budapest 1973, 100.

jobb idő volt. A nyájamat néztem, de legnagyobb gondomat a faragás jelentette. Ilyenkor volt, hogy hangosan énekeltem..." Emlékezete szerint először 10–12 éves korában bojtárként kezdett faragni. A falubéli lányoknak kapanyelet cifrázott, őszirózsával, muskátlival díszítette. Mikor juhászbojtár lett, gyakran faragott birkajelölőket (hegedű, bot, lapát, szív stb.). Cifra „viráglajtergyát” cakkizott, sarkait csipkésre vagdalta. Egy évvel később a szomszéd községben meglátott egy régi csengőt, ami nagyon megtetszett neki. Tulajdonosa szívesen elcserélte volna egy faragott bottal, virágosat, cifrát akart. Varga János emlékezett, hogy egy rokona náluk hagyta Kapolibotját. Ezt kivitte a mezőre, s őrzés közben megfaragta hasonmását. Mikor a két bot készen lett, azt mondták, olyan egyforma mindkettő, mintha egy ember faragta volna. Az első boton tölgyfaág csavarodott körbe közrefogva felül két ovális táblát, már nem emlékszik mi volt rajta. A tölgyág őszirózsával és szalmavirággal fonódott egybe.

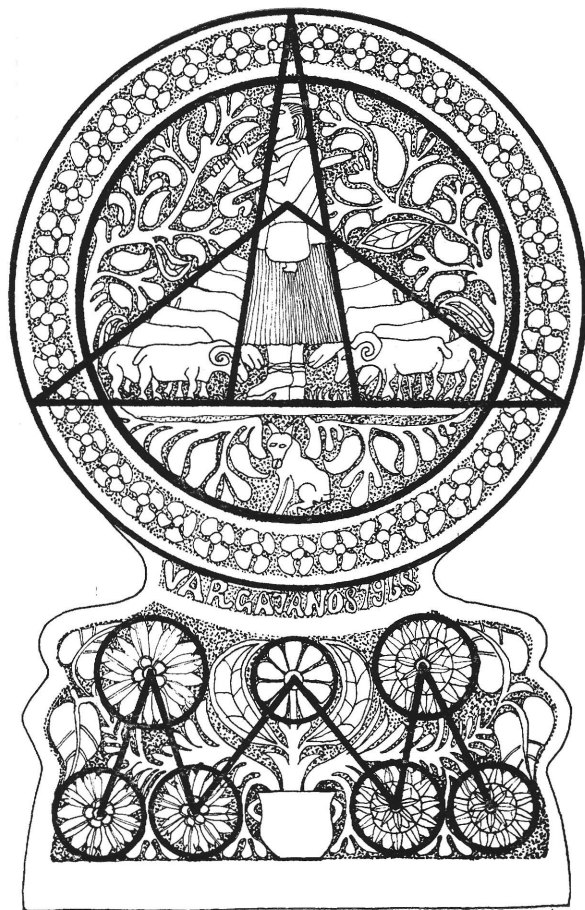
Gyakran fordultak hozzá nemcsak botokért, gyufatartókat, kazettákat, képrámát, tükröst, pipaszárat, ostor nyelet is rendeltek nála. A botok, képrámák és karikás ostor nyelek legkedveltebb díszítménye a gömbölyű virág és az őszirózsá. Készített szarusótartót is, Fafedélre virágokat és leveleket faragott, oldalára pásztor-, illetve vadászcímetet karcolt. Régen szívesen ajándékozott magakészítette, fakarikával összefogott kanalat és villát. Gyermekkori emlékeiből megőrizte a sípot, flótát és hosszú „furuglát”. A hosszú furulya ötlükű, bodzafából készült. Megmunkálására jól emlékezett: „kivágás után a fát egy évig szárítottam, asztán kifúrtam, likat véstem a fején. Fagyomborubul csinátam bele nyelvet, ráégettem tüzes vassa’ öt likat. Csinátam még kis furuglát, hat likasat bodzából. A flótának már nem köllött nyelv, mert aszt ödalt fújták. Arra nagyon köllött vigyázni, hogy zárt végibe passzójjon a fa.” Szárakra került egy-egy szép „gyurgyina” vagy „gömbölyű” virágcsokor. Ezeket mindig karcolással és festékes bedörzsöléssel készítette. Tükrőfát és kobakot utóljára 1914 körül karcolt.

24. Varga János monogramja. – Monogramm von János Varga.

Jelenleg meglevő tárgyai:

1. Faragott kürt szaruból, domború faragás, sípallal ellátva. A száj pereménél cakkos kiképzés, ezután hullámvonalban leveles virágos gyűrű, a középső mezőben körben virág és tölgyindák között makkot evő vaddisznó. A száj felőli részen ugyancsak hullámvonalas virágdísz zárja a díszítményt. H: 20 cm, Ø 4,3 cm, készült: 1964. RRM ltsz. 65.441.1.
2. Sétabot „gyűrűsbot” – juharfából, domborúra faragott és karcolt. Felül buzogányszerű vége alatt mozgatható faragott, virágindás gyűrű, ezalatt 8 mezőben domborúan faragott díszítés. Az elsőben koronás magyar címer. Másodikban tölgylevelé makkal, a többiben virág kompozíció: tulipán, tüskerózsá, szalmavirág. A bot alsó felén karcolt, választóvízzel, pirosintával és korommal színezett minták, körszerű gyűrűben juhász, alatta levő gyűrűben menyecske, legalul állót verő kovács. Az alakok mellett térkitöltő virágok. Készült 1928-ban. H: 101 cm, RRM ltsz.: 65.450.1. XI. t. 3.
3. Sétabot, gyűrűsbot, szilvafából, domborúan faragott. A bot felső vége kalapos legényfej „szakcsi legény pörge kalapban”, nyakán síma mozgatható gyűrű, ezalatt gömbölyű virágos faragott gyűrű. A bot közepén öt elliptikus mezőben virágkompozíció – tulipános, lukácsvirágos az elsőben, a másodikban tüskerózsás, lukácsvirágos, a harmadikban rózsás, szalmavirágos, a negyedikben tüskerózsás, ötödikben tölgyágas. Készült 1928-ban. H: 88 cm, RRM ltsz.: 65.451.1.
4. Kendőtartó juharfából. Ívesen kiképzett, körszelet formájú, alul keresztben elhelyezett pálcá, mely a kendőt tartja, ez köpüsen illeszkedik a díszesen faragott felsőrészhez. A domborúan faragott felület 3 mezőre oszlik. Egyikben távolba néző leány virágok között, a középsőben lovon ülő csikós, tulipános és „gömbölyű virágos” kompozíció között, feje fölött levelet hozó galamb. A harmadik mezőben virágkompozíció muskátlis, szalmavirágos. A mintaközök lyukgattottak.⁵ Készült 1965-ben, H: 47 cm, m: 19,5 cm, RRM ltsz.: 65.452.1.
5. Fogas cseresznyefából, domború faragás. Oromzatán 3 esztergályozott fogomb, a negyedik hiányzik. Három-három stilizált virágos mező fogja közre a félkörrel felmagasodó középső felületet. Középen két dúsan faragott tölgyág övezi a koronás magyar címet. Innét jobbra, balra a címer felőli alsó sarokból szívből kinövő „gömbölyű-virág”, illetve tulipánágak, a következő mezőben ugyancsak a belső sarokból, alulról kiinduló szalmavirág csokor. A címertől jobbra a második mező alján felirat: Varga János 1937. A gazdagon faragott felsőrész alján 8 fogas, felettük keskeny vízszintes mezőben hullámvonal mentén ritmusosan váltakozva „gömbölyű virág” és „gömbölyű levél” látható. Valamennyi ág sajátos díszítménye a levélszerűen kinövő kacsaringó és makk együttese. A kimaradó felületet böködéses technikával készítette. H: 113 cm, m: 40 cm, Varga János tulajdona XII. t. 2.
6. Széktámla diófából, a kerek támla közepén pásztor áll oldalnézetben. Hagyományos öltözékben, hóna alatt kampója, furuglán játszik. Kétoldalt mellette perspektivikusan rövidülő birkanyáj. Kétoldalt gazdag, „gömbölyű tulipán”, stilizált leveles inda. A körfelület alsó részét leválasztó vonalon áll a pásztor, lába alatt kuttyája. A kutya fejétől kétoldalt indul el a „gömbölyű tulipán” inda. Kompozíciós elemzését (ld. 6. tábla). Keretdíszítménye lukácsvirág szoros füzében. A felső körformát nyakrész veszi át az alsó, kendőtartókra emlékeztető felülethez. Felirata Varga János 1968. Alul kétfülű fazékban középre felnövő „gömbölyű virág”, mellette jobbról őszirózsá, balról szalmavirág. „Gömbölyű levelei” a kerethez simulnak. H: 41 cm, sz: 26 cm. Magántulajdon. (ld. 25. kép)
7. Széktámla juharfából, a körfelület közepén csikós ül a lován oldalnézetben, közrefogja két „gömbölyű virág”. A csikós kezében „gömbölyű tulipán”. Középen felirat: Varga János 1969. Alul leányalak tulipánnal a kezében, mellette őszirózsá és dália nő ki egy-egy szívből. Keretdíszítménye

25. Varga János székfoglaló-kompozíciója. – János Vargas Stullehnen-komposition.

lukácsvirág szoros virágára. H: 39 cm, sz: 30 cm, Varga János tulajdona. (X. t. 2.)

8. Székfoglaló diófából. A csikós és leány jelenete mint fent. A virágsokrok iránya fordítottja a 7. számú széknek. Keretdíszítménye lukácsvirág-levélkombináció. H: 38 cm, sz: 29 cm, Varga János tulajdona. Készült 1973-ban.

9. Székfoglaló diófából. Formája ugyanaz, mint a 6., 7. és 8. középponti figurája pihenő pásztor, hóna alatt hátán kampója, öltözeté hagyományos. Lábfejei kifordított helyzetben. H: 41 cm, sz: 29,5 cm, Varga János tulajdona. Készült 1968-ban.

10. Kendőtartó juharfából. Jelenet ugyanaz mint 4., illetve 9. A domború faragás plasztikusságát hangsúlyozza a böködött felület sötét festett színe. A csikós két tölgyfa között áll. A fán hamvas kánya ül a fészken „kötti fiókáit”, a lovas lába alatt két cserépben gömbölyű virág. H: 41 cm, m: 25 cm, Varga János tulajdona.

11. Kendőtartó juharfából. A felület 3 mezőre oszlik. A középső itt magasabb, mint az előzőknél. Ez a főesemény helye. A közepén álló tölgyfa kétoldalra leboruló lombjai betöltik a teret, alatta furulyázó pásztor, a lombok között madár fiókáival a fészken. A juhász előtt kutyája, mögötte legelésző nyája. A fa másik oldalán gémeskút. H: 49 cm, m: 25 cm, Varga János tulajdona.

12. Kendőtartó juharfából. Három részre osztott felület a két szélső keskenyben muskátli, illetve szalmavirág. A középső mező „óriástölgye” ráborul az erdőirtásra. Alatta a jelenet „az erdész kutat, merre van a szarvasbika, a kutyáját megkötötte, hogy meg ne zavarja... lábuk alatt gomba, mert a tölgyfás erdőben sok van belőle”, a szarvasbika visszanez, mellette a párja. H: 49 cm, sz: 30 cm, Varga János tulajdona.

13. Béke-tábla, juharfából készült. Téglalap alakú. Alsó és felső szélein egymásra hajló levélfarmák keretezik. Két mezőre osztott, felső része jelképes, az alsó élményfelidéző – a kettő együttes mondanivalója a felirat: „Ember, soha többet háborút. A magyar pásztorok vágya a béke.” A felső mezőben közepén kereszt, balra szalmavirág, jobbra gyurgyinavirág (dália) és viráglevél együttese. A kereszt fölött galamb, csőrében olajág, felette lukácsvirág-fűzér. Alul pásztor furulyázik, nyája a gémeskútnál, előtte a kutyája. A föléboruló tölgyfalombok között mókus és fészken ülő madár. V.ö. 11. sz. kendőtartóval. H: 35 cm, sz: 24 cm, Varga János tulajdona. (X. t. 4.)

14. Szíves-tábla I. diófából, alakja mint a 13. sz. béke-tábláé, felül felirat: „Jézus szent szíve -gs- menedéke.” Középen erősen kidomborodó lángoló szív. A szív alól hullámvonallal futó lukácsvirág, muskátli, gyurgyinavirág; muskátli és lukácsvirág váltakozik. Készült 1955-ben. H: 34 cm, sz: 23 cm, Varga János tulajdona.

15. Szíves-tábla, II. diófából. Alakja, beosztása, mint a 14. sz. tábláé. Itt csupán őszirózsza gazdag indája, ill. viráglevél kombináció látható. A felület közepén erősen kidomborodó szív, beleszúrva kard, kis lukácsvirág fűzér fonja át. Felirata: „1955 Mária szent szíve -Gs- reménje.” H: 32 cm, sz: 25 cm, Varga János tulajdona.

16. Kazetta. Alakja egyenlőszárú háromszög. Oldalai: 19x 19x15 cm, m: 9 cm. Csúcsai hengeres kiképzésben végződnek. Fedelén hagyományos öltözetű pásztor áll, pipával a kezében, kampójához makkos tölgyágot fog. Feje fölött gömbölyű virágfűzér, lába alatt V. J. monogram. A kazetta oldalain edényből kinövő muskátli és szalmavirág, ill. őszirózsza ágak. A hengeres széleken domborúra faragott virágkompozíció. Anyaga kajszibarackfa. Készítette 1962-ben, Varga János tulajdona. (X. t. 1.)

17. Kazetta, téglalap alakú. Anyaga diófa, fedelén furulyázó pásztor tölgyerdőben, nyája körülötte perspektivikusan rövidülve látszik. Oldalain: szalmavirág, bimbóslevél, lukácsvirág, muskátli. Utolsó faragása – ennek emlékére monogramja mellé két dátum került: születési éve: 1888, és a faragás éve: 1974. H: 13,7 cm, sz: 18,5 cm, m: 5 cm, Varga János tulajdona.

18. Ünnepi kampó. Anyaga szilvafa. Fémfőlk készült 10 cm-es kampójának koszeje, szájában makkot tart. Felül két sorban „Varga János készítette 1928-ban”. Függőlegesen tagolt mezőiben gömbölyű virág, muskátli, őszirózsza és levélkompozíció váltakozik. Varga János tulajdona. H: 122 cm. Készült 1928-ban. (ld. 16. kép).

19. Koszejes bot. Anyaga vadcsereznyefa. Körben tekerő kigyó szájában tartja a kacskaringóval szegélyezett koronás magyar címet. A kigyó mintázata karcolt, feketére festett. Felül a címeres mezőt egy gömbölyű virág zárja le. A böködött és domborúra faragott ornamentika a kigyóvonal mentén, pásztorfigurával indít. Előtte kutyája egy levélindán ül. A muskátli, szalmavirág és őszirózsza levélindás hullámvonala teljesen betölti a teret. Monogramja jellegzetesen kacskaringós, alatta 1941-es évszám. H: 92 cm. A kigyó farkánál dús tulipánág. Magántulajdonban. (XI. t. 8.)

20. Koszejes bot, szilvafából. Körbecsavarodó kigyó szájában béka. A béka fölött gömbölyű virág. A kigyóvonal által közrefogott mezőben pásztor nyájával, kutyájával, gyurgyinavirág, szalmavirágfűzér, monogram. Évszáma: 1969. Alul a kigyó farkon kacskaringóban végződik. H: 94 cm. Varga János tulajdona. (XI. t. 1–2.)

21. Bot, sima fejjel, csereznyefából. Készült: 1972-ben. Mintakomponálása hasonló az ünnepi kampóéhoz: muskátli, őszirózsza, pásztorfigura, tölgyág. Domború faragással készült. H: 96 cm, Varga János tulajdona.

22. Bot, koszejes. Csereznyefából. Készült 1974-ben. A fenti 19. számú variánsa. Felületi beosztása ugyanaz: H: 92 cm, Varga János tulajdona.

23. Bezeredy-fokos. Készült 1969-ben. Eredetileg Hollandiába szánta, de utóbb mégsem vitték el. Domborúfaragás, ill. karcolt festékes bedörzsöléssel készült. A felső része három

gyűrűszerű domborulattal illeszkedik az aljához. A fokok felső részénél csupán karcolás, fekete-piros festékes bedörzsoléssel – díszítménye „gömbölyű virág”. Domborúfaragás, a bot szarán felül: őzsziróza és szalmavirág. A figurák karcoltak. H: 91 cm. A fej szélessége: 16 cm. Varga János tulajdona. (XI. t. 7.)

24. Agancstartó – cseresznyefából, kb. 1946-ból, domborúfaragás. Oldalnézetből szembeforduló szarvasfigura áll, alul két összefonódó tölgyág között. V.ö. a 12. sz. kendőtartóval. H: 33 cm, sz: 20 cm, Varga János tulajdona.

25. Pásztorfigura fenekelt ujjú díszes csattal záródó cifra-szűrben juharfából. Karcolásos és spanyolozott technikával készült. Szűrmitái zöld és piros festékekkel színezettek. A szűr-gallér alatt kacskaringós V. J. monogramm. A pásztor fején pörge, sodrott zsinóros kalap, lábán rámás csizma. Kb. az 1920-as évek végén készült. V.ö. 3. sz. sétabot. M: 17 cm. Magántulajdonban. (XII. t. 4.)

26. Pásztorfigura juharfából, öltözete ugyanaz, mint a 25. sz. figuráé. Kalapján makk. Egyik keze kinyúlik a szűr alá, ebben kampót tartott – (ez elveszett). Szűrjének mintázata félkész állapotban, csupán ceruzával előrajzolva. Fejformáját illetően a „szakcsi legény” rokona. Haj- és arcmegoldása aprólékos, részletező. H: 21 cm, magántulajdonban. (XII. t. 5.)

27. Karikásos tor nyele szilvafából. H: 42 cm. Mintája domborúan faragott muskátli és őzsziróza. Varga János tulajdona.

28. Hit-remény-szeretet tábla egy szívbe faragva. Anyaga cseresznyefa. Készült 1967-ben. Első változatát a Vatikánba küldte. Jelképnek szánta, régi magyar pásztoremberek hódolatául. „Minden érzésemet belefarktam.” Díszítése muskátli, őzsziróza stilizált indái között két szív. Középen karcolt, festett kereszt, alul piros-zöld festékes bedörzsoléssel készült szalagdísz. Felül a kereszt, karikán illeszkedik a szív közepéhez. Alul ugyancsak karikán kapcsolódó horgony, nemzeti színűre festve. H: 45 cm, sz: 30 cm. Varga János tulajdona.

DÍSZÍTŐ ELEMELK

A XIX. század folyamán a díszítmód a mértánias jellegéről átvált a stilizált megjelenítésre. A forgó kerek alakok átfomálódhatnak kerek virágformává, a szögletes formájú köztés díszítmények levéllé.⁶ Érvényesítik a *M a n n O t t ó* megállapítását: „a népi alkotások... darabról-darabra újra alkotódnak”. *M a n g a J á n o s* felhívja a figyelmet arra is, hogy az adott időszak valóságának tükröződése hitelesen és absztrahált formában is jelenlevő tényező.⁷

Varga János díszítő motívumai kevesebb alkotóelemből tevődnek össze, mint kortársai motívumkincse. A meglévő elemeket, a környezetét benépesítő virágformákból és a pásztorélet élményeiből merítette. Díszítőelemei két csoportra oszlanak, növényi, ill. figurális jellegűek. A növényi motívumok: virágok és levelek (XIII. tábla), figurális – ember-, ill. állatalalakok. A virágok befoglaló formája kör és négyszög. Különösen szép a levelek téradta keretekhez igazodása. Általában a telt, kerek formákat szereti (ld. a székeltámlák alakja és a virágmotívumok többsége). Kizárólag a tölgyág megformálásával törekszik naturális hűség-

re. A levél részletének – a gerezdeknek, vagy göröngynek (a levél erezete) domború faragásával és a makk plasztikus kiképzésével eltér a többi levél stilizált megformálásától. A többi motívum átköltése minden esetben harmónikusan illeszkedik a virágok nagyvonalú megformálásához. Pl. a kendőtartón a pásztor tölgyerdőben furulyázik, vagy a Béke-képen az alsó mezőben látható jelenet. Stilizált levelei legszebbike a gömbölyűlevél, mely változó nagyságával mindig idomul a tér adta lehetőségekhez (ld. 25. kép).

Emberalak kevesebb szerepel a faragásokban, mint növényi motívum. Megjelenítésük jellegzetesen egyszerű. Arányaik követik a szemlélet tárgyának fontosági sorrendjét.⁸ A pásztor jellegzetes viseletben furulyázik nyája mellett, oldalán börtarisznyája, fején pörgekalap. Emberalakjait úgy ölelik körül a növényi motívumok – fák és virágok – mint hajdan a pászort vették körül az erdő-mező fái, bokrai.

Varga János a saját énjét, világát jeleníti meg ezekben a figurákban. Az állatfigurák megformálásának jellegét maga is értelmezte. Hozzájuk kötődése világosan értelmezi kifejezőmódjukat: „én az állattól tanultam meg a műveltségemet, mert a természet iskolájába jártam”. Állatalakjai a kutya kivételével az erdő lakói. Különösen szép szarvasfigurája (kendőtartó, agancstartó). Az agancstartó szarvasa „... szomorúan néz a vadásznak szemével mongya, ne puszticcs el, de a vadász mégis lelőtte – a szarvas emlékére farktam ki ezt.” Szilvafából készült kígyós sétabotjának története a következő. Tanúja volt, mikor az erdőben, patak mellett a kígyó megfogta a békát. A béka szeretett volna megszabadulni, ő látva az esetet, botjával addig ütötte a kígyót, amíg el nem engedte foglyát. „Ez minden pásztorinak kötelessége volt.” Emlékezett rá, hogy fiatal korában, bojtárkodása idején már anyja figyelmeztette rá, hogy ha ilyet lát, mentse meg a békát.⁹ Különös szeretettel faragta meg az erdő madarait. Ezek gyerekkorára emlékeztették. Még abból az időből emlékszik a gilice és hamvas kánya fészkeire. Elbeszélése a mókusról, az állatokkal való közvetlen kapcsolatot idézi: „... ember koromban, 34 éves koromban, Óteleken barátságot kötöttem a mókussal. Az itatóhely fölé lombosodó fa a mókus kedvelt helye volt. Amikor egyedül maradtam a juhok itatása után, a mókus a váluhu jött. Majd a válu végére ült s makogott – megköszönte a vizet. Ilyenkor én beszéltem hozzá s ő válaszolgatott. Így kötöttünk barátságot.”

Hazafias szándékú ábrázolást a koronás magyar címeres cseresznyefa boton láthatunk. „Ez a bot jelképezi az állam okos vezetését, a kígyó rajta az okosságot jelenti.”¹⁰ A kutya, mint egyetlen háziállat minden faragáson jelen van. Külön szeretnék szólni az ágat tépő madárról. Varga János így beszél erről:

6. MANGA J., A népi díszítőművészet történelmi tanulságai. Népi kultúra, népi társadalom. Budapest 1971, 318. (A továbbiakban: MANGA 1971)

7. MANGA 1971, 317.

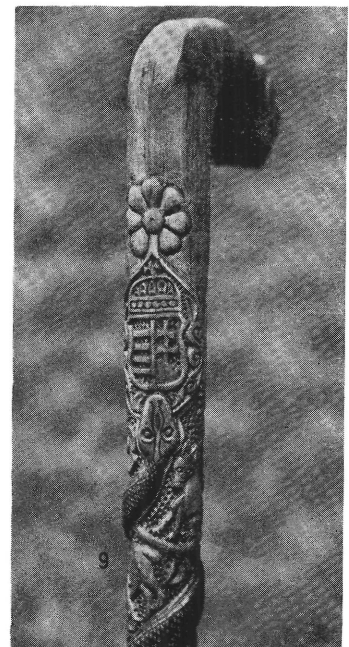
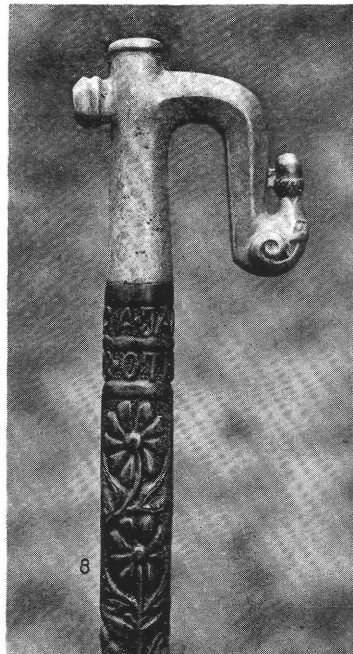
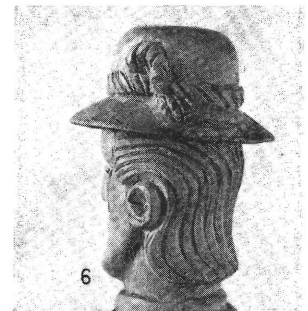
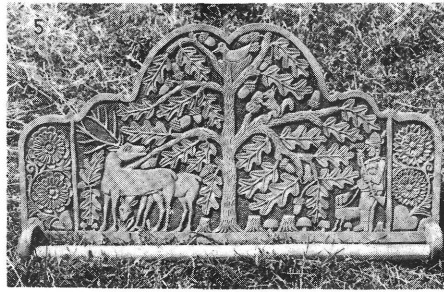
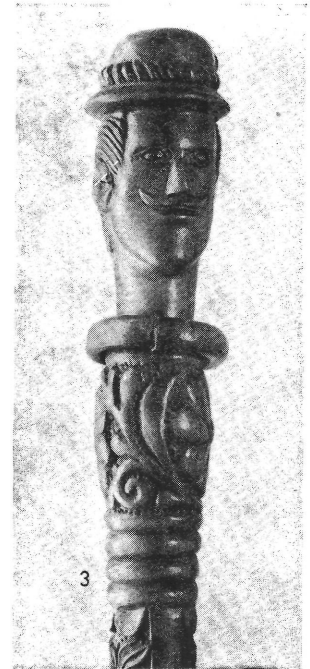
8. FÉL E.–HÓFER T., Parasztok, pásztorok, betyárok. Budapest 1966, 35. (A továbbiakban: FÉL–HÓFER 1966)

9. MANGA J., Magyar Népművészet 16 (1954) 22–24.

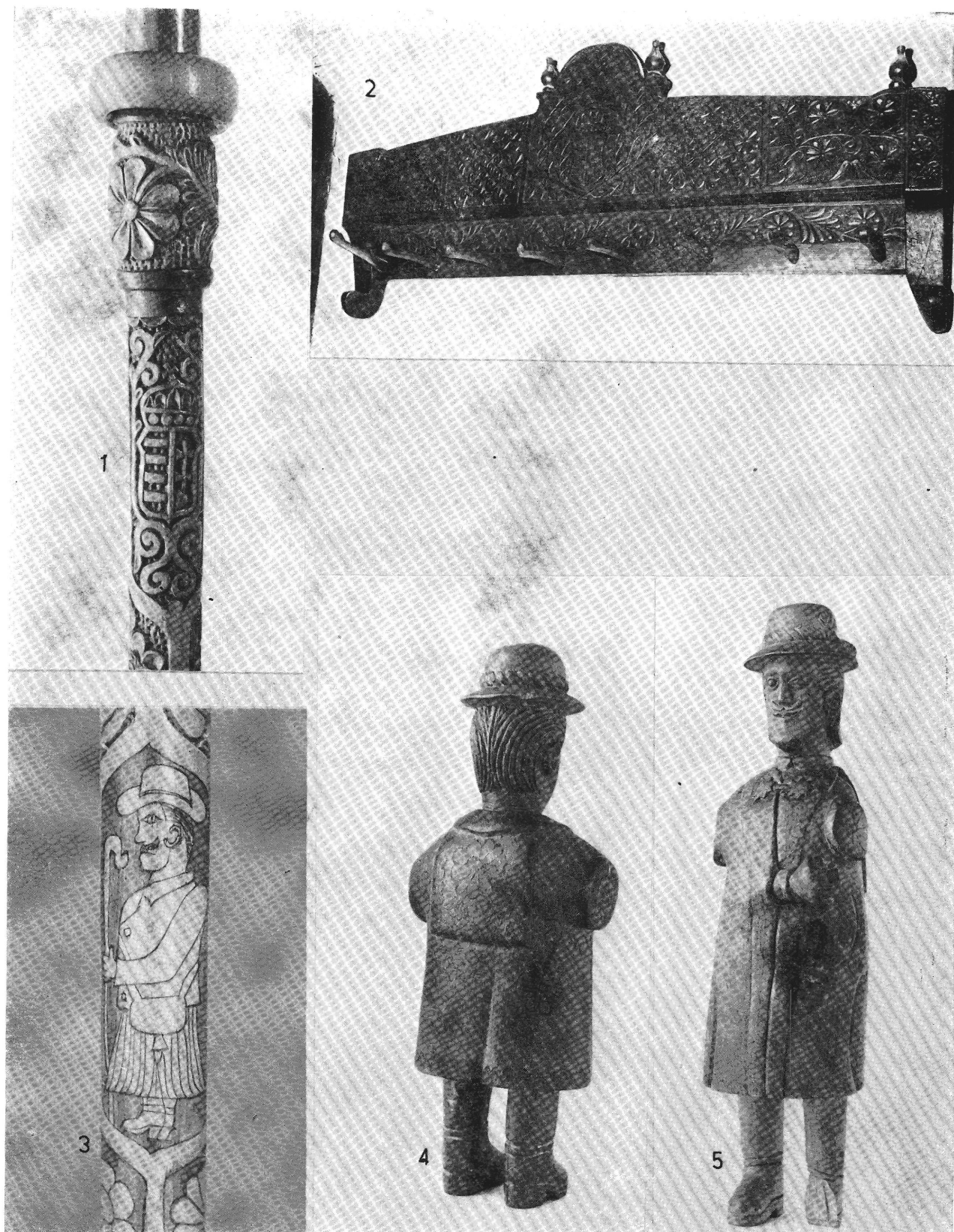
10. LÜKŐ G., A magyar lélek formái. Budapest 1943. (A továbbiakban: LÜKŐ 1943)

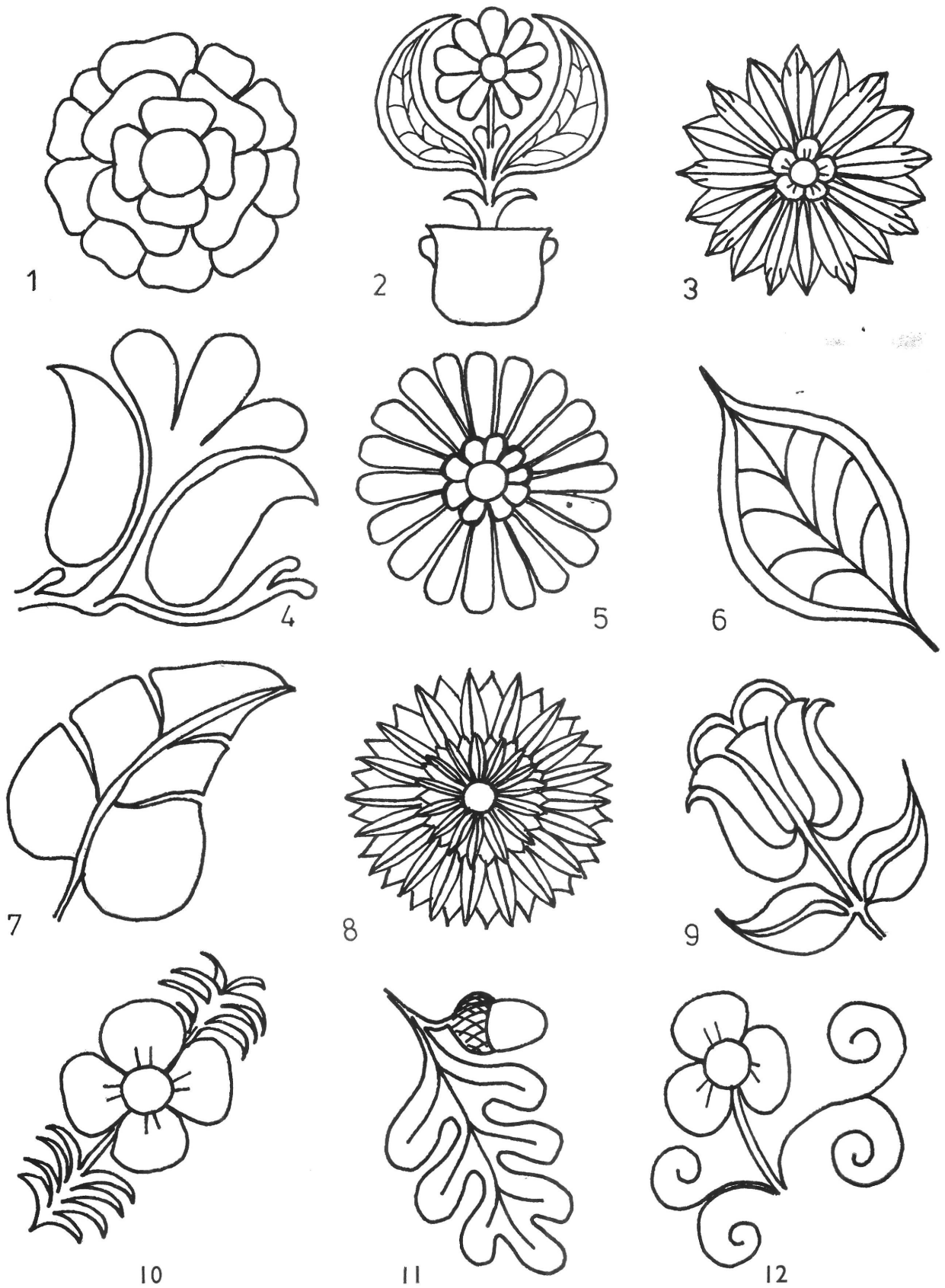
X. Varga János faragásai: 1: díszdoboz, 2: széktámla, 3: szék, 4: ún. Béke-tábla. — János Vargás Holzsznittereien, 1: Kasette, 2: Stuhllehne, 3: Stuhllehne, 4: sog. Friedenstafel.

XI. Varga János faragásai: 1. kosfejű bot kampója, 2: ua. előnézetben, 3: gyűrűsbot feje, 4: tetovált fokos, 5: kendőtartó, 6: pásztorfigura (részlet), 7: Bezerédy-fokos, 8: ünnepi kampó (részlet) 9: kosfej bot (részlet). — János Vargás Schnitzereien. 1: Krücke eines mit Widderkopf verzierten Hakenstockes, 2: dieselbe in Vorderansicht, 3: Kopf eines Ringstockes, 4: tätowierter Stock mit Axtgriff, 5: Tuchbehälter, 6: Hirtenfigur (Detail), 7: Bezerédy-Fokosch, 8: Galastock (Detail), 9: Stock mit Widderkopf (Detail).

XII. Varga János faragásai: 1: gyűrűsbot részlete, 2: fogas, 3: tetovált bot (részlet), 4–5: pásztorfigurák. – János Varga Schnitzereien. 1: Ringstock (Detail), 2: Kleiderhaken, 3: Tätowierter Stock (Detail), 4–5: Hirtenfiguren.

XIII. Varga János növényi díszítő motívumai. – János Vargás Pflanzenmotive.

„kétféle madár van. Amelyik középen fogja az ágat, az viszi az üzenetet, amelyik tövénél fogja, az törí az ágat.” Ezt a kétféle megjelenítési módot számtalan kerámia, festett bútor és faragott tárgy madárkompozíciója is bizonyítani látszik. A madár üzenetközvetítő szerepének nyilvánvaló hagyományos módozataihoz tartozik a fenti. A levelet vivő madár képe már másodlagos variánsként jelentkezik.¹¹ Végül motívumai között is nem utolsó helyen említeném a V. J. monogram lendületes szépségét, megformálásának kisére kerest, de sajátos egyénített szép példáját. (ld. botok stb.) (24. kép.)

DISZÍTŐKOMPOZÍCIÓ

Bár Varga János díszítőelemei számuknál fogva kevesebb variációs lehetőséget adnak, mégis a meglevők hangsúlyozott elhelyezésével egyszerű, de világos kompozíciót teremt. Tárgyainak esztétikus szépségét elsősorban ez adja meg. Két alapvető jellemvonásként az asszimetria, mint meglevő hagyományos vonás és a perspektívára törekvés, mint új tényező jellemzi faragásait. Ez az új vonás meglepően jól sikerült egyes tárgyain, határozottan elősegítve a centrális kompozíció hangsúlyát.¹² (pl. székátlák) Törekszik a díszítő kompozíció kiegyensúlyozottságára. Asszimetria esetén is azonos értékű formákat helyez el – így belső szimmetriát teremt.¹³ Minden esetben törekszik a teljes felületkitöltésre.¹⁴ Ezt elsősorban a virágmotívumokkal alakítja, figurális díszítménye viszonylag kevés az ábrázolt felületen. Az üresen maradó részeket böködéses lyukakkal törí meg. Főleg a székátlák esetében mutatkozik nála ügyesebb komponáló készség. A figurát, emberi alakot rendszerint a kompozíció centrumába állítja, s ez magához formázza a térkitöltő virág- és keretdíszítményeket. Mielőtt faragáshoz fogna, ceruzával előre kirajzolja a motívumok helyét. Állítása szerint ezen sohasem változtat. Keretdíszítményként koszorúvirágot, kukacvirágot, lóherevirágot faragott. Szerette a lukácsvirágot, ill. ennek virágleveles kombinációját. Régebben cakknissra formálta a tárgyak szélét is. Varga János tárgyainak keretdíszítményei kb. 5–8 cm vastagságban vesznek körül a faragott felületet. Hangsúlytalanabb jelenlétükkel harmonikusan illeszkednek a kompozícióhoz. Az ábrázolás élményháttere megjelenítő erejű (az erdő hangulata, a pásztorok világa) – főleg a kendőtartókon jelentkezik. (XI. t. 5.) A kendőtartó élményhátteréhez ld. K n é z y J u d i t dolgozatának leírását. Itt-ott feltűnik az epikus előadásra való hajlam is. Ennek szép példái a kendőtartók és a Bezerédy-fokos. Az utóbbi élményalapját egy Sánccpusztáról származó idős mesemondótól hallotta még gyermekkorában. Ez évtizedek elmúltával inspirálta egy fokos megfaragására. Bezerédy, kuruc huszárezredes a párbajokban mindig győzött. Egyszer egy cseh tábornok

kihívta párbajra. Abban állapotok meg, aki legyőzi a másikat, annak legénysége meghódol. Mikor először lóháton összecsaptak, Bezerédy kardja eltört. Ekkor kivette a nyeregkápából a fokost és győzött a cseh vitéz felett. A labancok között volt egy Károlyi nevű áruoló tábornok, aki kérte Bezerédy feleségét, vegye rá férjét, szökjön a labancokhoz. Bezerédy hajlott felesége szavára, elindult a szökésre, de egy hadnagy elfogta és börtönbe került. Mikor a hajdúk lefejezésre kísérték a város piactérré, Rákóczi ablaka alatt megrázva láncait, Bezerédy így kiáltott: „ezek azok a kezek, amelyek hetvenhét ellenséges tábornokot küldtek el a másvilágra, most pedig a rabláncot zörgetik”. Kinn a piactéren, mikor lefejezték, 150 hajdú mártotta bele lándzsáját a vérébe. A fokos mintáiról – „...itt azért szerepel örömvirág, mert Bezerédy felesége örült, hogy férjéből tábornok lett és sok pénzt kapott. De az öröm ürmre változott, mert halál lett a vége. Az örömvirágból egy szál a feje fölé ment, s tövis lett belőle, így lett az örömből bánat.” A boton még tölgyág, juhász és őszirózsa is látható. Az ábrázolások másik részén szüksézájú jelenetértelmezéssel fejti ki a képi tartalmat. A Béke-kép, szemléletének sajátos kifejezési formája: „A világ embere ismeri a pusztító atomot. Szándéka, ember soha többet háborút, mert önmagadat pusztítod el. A magyar pásztorok (közéleti vezetők) vágya a béke.” A pásztor és környezete, a madarak békés világa, a természet csendje is ezt akarja kifejezni.

FARAGÁSTECHNIKA

A karikós virágok körülrajzolására körzőt használt. Régi borotvákából különböző élű faragó bizsókokat alakított ki. Négy faragóbizsókjának védői juharcából készültek. Használt böködőt is. Mindig vele volt köszörűköve, s a tárgyak faragott felületének csiszolására smirgli. Néha mélyebben faragott, ilyenkor kisérsőt és tolvésőt használt. Régebben alkalmazott kanálvájót is.

„A faragópásztorok mindhárom díszítőtechnika alkalmazásában, a karcolásban, a spanyolozásban és domború faragásban egyformán a rajzos kifejezőmódot követik. A karcolás, mely a díszítmények körvonalainak és részleteinek, aprólékos, igen gyakran részletdús rajza, a legjobban szemlélteti ezt. Ennek a technikának nemcsak rokona, hanem továbbfejlesztése a spanyolozás, amely a finom, karcolt vonalakat is alkalmazza.”¹⁵ Varga János leggyakrabban domború faragással díszítette tárgyait. Mélyített technikával ritkán dolgozott. A karcolás és a domború faragás kombinációja is gyakran előfordul tárgyain. Karcolásos vagy „tetovált” technikával kobakokat és sőtartókat díszített leginkább. Karcolt furulyáink egyike különösen szépen sikerült. Így emlékezik rá: „a bizsók hegyive úgy kikarcogattam amit akartam, őszirózszát,

11. LUKÓ 1943, 68.

12. FÉL-HÓFER 1966, 38.

13. LUKÓ 1943, 165–167.

14. MADARASSY L., Művészkedő magyar pásztorok. Budapest 1934, 160.

15. MANGA 1954, 19.

muskátlit, s mellé még tulipánt gömbölyülevéllel. Mikor kész vót kormot és bóti festékport pirosat zódet összekevertem faggyúva. A virágokat pirosra és fekete-tére, a leveleket zódre csinátam. Bedörgütem ronggya, akkor lesmirgliztem szép simára. Utána a közeit, mezeit választóvizeztem. Ez adott neki más színt, ez égette a fát. Ha nem égettem ki, úgyis szép vót, mer a fának mindig van színváltozása. Én jobban szeretem a faragást.” Egyik fokosának technikája is ugyanez. Zöld színt csak az utóbbi időben, régen ritkán alkalmazott. Kísérletet tett spanyolozásra is. Két cifraszűrös pásztorfigurája félkész állapotban is tanúskodik Varga János fejlett formálókészségéről, finom részletmegoldásairól. A két figura dunántúli fenekelt ujjú, szűrűtípust és rámáscsizmát visel.¹⁶ Ami az alakformáláson kívül érdekes, a szűr díszítménye. Spanyolozott tulipánminták vörös színben, valamint V. J. már fentebb említett monogramja. A pásztorok tölgymakos, sodrott zsínóros kalapot viselnek. Hajviseletük

stilizált. A szűr kacsaringós díszítményei harmonizálnak a monogram vonalvezetésével. Emlékezete szerint régi tárgyai közül csak a tükörfákat spanyolozta.

Faanyagai: dió, szilva, cseresznye, kajszí, juhar, jávor, kecskerágítófa, bodzafa, fűzfa. Széktámláit dió, ill. juharfából, kazettáit kajszí, ill. diófából készítette. Kampóit, a botokat, fokosokat szilva, som, ill. cseresznyefából faragta. Sípot, furulyát leginkább fűz és bodzafából mesterkedett. Ha botot tetovált gyűrűcskefát keresett, hogy a minta szebben mutasson.

A 87 éves Varga János azon kevés még élő pásztorfaragók közé tartozik, akik ősi, ösztönös formálókészségüket a hajdani pásztoréletük emlékeiből merítették. Közismert, hogy minden alkotás magán viseli alkotójának egyéniségét, mégis fontosnak éreztük, hogy faragásainak elemzéséhez a személyes benyomások élményanyagát is felderítsük. Néhány esztendő múlva már úgyis csak a holt tárgyakban, a faragásokban szunnyadó pásztorlelkület néma jeleit kutathatjuk.

L. Imre Mária

JÁNOS VARGA, SCHÄFER UND HOLZSCHNITZER VON KADARKÚT

Die Holzschnitzereien des Schäfers János Varga von Kadarkút bewahrten den eigenartigen Formensinn des Volkes der Jahrhundertwende auf. Er stammt von einer uralten Hirtenfamilie ab. Seine Mutter war nach ihrer Heilwissenschaft in der Gegend bekannt. Er selbst musste nach einigen Monaten Schulbildung, bereits mit 7 oder 8 Jahren, als Hirtenjunge arbeiten.

Seit dem 10. Lebensjahr macht er Holzschnitzerarbeiten. Anfangs beschnittete er Hauenstiele, später verfertigte er Schafsstempel. Er hat Stöcke, Spiegelhölzer, Tabakbüchsen, Schachteln, Tuchhalter, Rasiermesserbüchsen, Kleiderhaken, Pfeifen, Flöten, Blockflöten geschnitzt bzw. Kürbisflaschen oder Salzbüchsen aus Horn graviert.

Seine Motive werden durch die Pflanzen- und Tierwelt der Naturumgebung und durch das Hirtenleben bestimmt. Seine abwechslungsreichsten Verzierungs-elemente sind die Pflanzenornamente. Die Blumenornamente sind rund oder viereckig eingerahmt. Seine Pflanzenornamentik ist immer stilisiert, die Laubmotive passen sich den räumlichen Möglichkeiten immer an. Die Figuren sind bei ihm flächenhaft dargestellt. Die Proportionen richten sich nach der Reihenfolge ihrer Wichtigkeit. Die natürliche Darstellungsweise der Tierfiguren zeugt von einem starken Beobachtungsvermögen.

Die folkloristischen Momente seiner „Freundschaft“ zu den Tieren könnten als Ausgangspunkt interessanter Forschungen dienen.

Durch die betonte Anordnung der Ornamente bringt er einfache aber klare Kompositionen zustande. Vor allem darin ist der Grund der ästhetischen Schönheit seiner Schnitzereien zu suchen.

Die beiden wichtigsten Charakterzüge seiner Schnitzerkunst sind die Asymmetrie als traditioneller Wesenszug und die Perspektive als neuer Faktor. Er hat zentrale Kompositionen gern, denen er einen gewissen symmetrischen Charakter verleiht (z. B. Stuhllehnen).

Auch bei Asymmetrie verwendet er gleichwertige Formen, wodurch er eine innere Symmetrie zustandebringt.

Er ist immer bemüht, die ganze Oberfläche auszufüllen. Diese füllt er vor allem mit Blumenmotiven aus, während die Figurenornamentik verhältnismässig selten vorkommt. Das für ihn wichtigste Motiv wird in den Mittelpunkt der Komposition gestellt, und die raumausfüllenden Blumen- und Rahmenmotive richten sich danach. Die letzteren passen sich unbetont aber harmonisch der Komposition an.

Der Erlebnishintergrund verleiht der Darstellung eine starke vergegenwärtigende Kraft. (Waldstimmung, Hirtenwelt). Hier und da können wir bei ihm eine Neigung zur optischen Darstellungsweise beobachten (Bezerédi-Fokosch).

Seine Technik: Hochschnitzerei (bei Stöcken und Tuchhaltern), seltener das Meisseln. Früher wandte er Tätowierungs- und Gravierungstechnik (bei Kürbisflaschen und Salzbüchsen) sowie Siegelack abwechselnd und gemischt an (Spiegelholz).

Holzarten, die er bearbeitet: Nuss-, Pflaumen-, Kirsch-, Aprikosen-, Massholder-, Ahorn-, Spindel-, Holunder- und Weidenholz.

Mária L. Imre

16. KRESZ 1956, 100.